

Mikä on äidinkielen opetuksen tila?

Vesa Koivisto kysyy Virittäjässä 1/1993, miten fennistiikan käy. Kirjoittajan huolenaiheena ovat suomen kielen tutkimuksen tulevaisuudennäkymät. Hänestä tuntuu, että tieteenala on nyt tuuliajolla: fennistiikasta puuttuu yleiset tavoitteenasettelut ja suunnitelmalliset toimintastrategiat tulevaisuuden varalle. Koivisto pitää tärkeänä, että tieteenala itse tarttuu pohtimaan tilaansa eikä jää odottamaan, että joku tai jokin muu lähtee asettelemaan tavoitteita. Ne arviot, joita tieteenalan tilasta on tehty, ovat keskittyneet Koiviston mukaan pitkälti menneisyyteen. Kirjoituksessaan Koivisto tarkastelee suomen kielen tutkimusta ja suomen kielen laitosten työnjakoa sekä suomen kielen tutkimuksen organisoimista ja fennistiikan kehittämistä tieteenalana. Samalla hän pohtii myös laitosten tutkijoiden ja opettajien toimenkuvaa ja asemaa.

Asetan analogisen kysymyksen: Miten äidinkielen opetuksen käy? Minusta tuntuu, että äidinkielen opetus on jo pitkät ajat ollut tuuliajolla. Opetuksen tavoitteet ja sisällöt ovat laajentuneet suunnattomasti parin viimeisen vuosikymmenen aikana: nyt uusin opetussuunnitelma tuo virallisesti mukanaan mediakasvatuksen äidinkielen opetukseen. Perusteellista keskustelua siitä, mikä opetuksessa on keskeistä ja millainen on aineen sisäinen struktuuri, ei ole käyty. Näin ollen äidinkielen opetuksen kokonaiskuva ei ole helppo muodostaa.

Asiasta pitäisi juuri nyt kiihkeästi keskustella. Opetuksen tuntimäärät vähenevät, valinnaisuus lisääntyy, opetussuunnitelma

uusiuutuu – peruskoulussa varsin perusteellisesti. Äidinkielen opettajien koulutustilaisuuksissa ja Virkkeessä on keskusteluja väliin viritetty. Kielentuntemuksen, tai kielioopin, osuutta miettimään on perustettu työryhmä. Kielinäkemyistä pohtiva ryhmä toivottavasti innostaa perustamaan muita ryhmiä, jotka alkavat keskustella äidinkielen opetuksen alueista ja näiden alueiden keskinäisistä suhteista. Moniaalla yliopistoissa kirjallisuustiede ja kielitiede ovat metodisesti ja sitä kautta terminologisesti lähentyneet uudelleen. Voisi siis olla syytä tieteenrajat ylittäväänkin tiedeihmisten vuoropuheluun.

Moniin äidinkielen opetusta koskeviin keskusteluihin toivotaan oman oppiaineen tieteenalojen mukaantuloa. Toisaalta tiedeyhteisöiltä kaipaa osuutta juuri oppiaineen sisäiseen keskusteluun, toisaalta tukea julkisuudessa. Esimerkiksi siinä vaiheessa, kun tietoon tuli äidinkielen tuntien vähentyminen sekä peruskoulussa että lukiossa, monet äidinkielen opettajat odottivat, että yliopistojen arvovallalla puhuttaisiin vähennyksen merkityksestä. Samoin odotettiin kiihkeästi suomen kielen laitosten kannanottoja, kun kuultiin, että äidinkielen koe tulisi valinnaiseksi ylioppilastutkinnoissa. Tässä asiassa ilahduttavan monet alamme ihmiset ovatkin korottaneet äänensä. Aivan viimeisimmäksi on julkistettu humanistis-yhteiskuntatieteellisen komitean mietintö, joka saa äidinkielen opettajan jälleen kauhistumaan: komitea haluaa liittää kirjallisuuden osaksi reaalkoetta. Tämä osoittaa täydellistä tietämättömyyttä kirjallisuuden opetuksen luonteesta koulussa.

On ymmärrettävää, että laitosten henkilökunta on kovin väsynyt puolustuspuhei-

Opetus

den kirjoittamiseen jo keskusteluissa, joita käydään yliopistojen supistuksista. Todellisuudessa ei kuitenkaan riitä, että laitokset antavat kouluopetuksen uudistuksista vain kirjalliset lausuntonsa. Jos uudistusehdotukset kaipaavat kritiikkiä, pitää kritiikin näkyä myös julkisuudessa. Erinomaisen vertailukohdan saamme niistä lukuisista sanomalehtiartikkeleista ja yleisönosastokirjoituksista, joita on kirjoitettu ruotsin kielen, uskonnon ja luonnontieteiden opetuksen puolesta. Kirjoittajien joukossa on ollut lukuisia vaikutusvaltaisia yliopistomaailman ja muun yhteiskunnan edustajia. Vaikka Äidinkielen opettajien liitto ajaa vahvasti opetuksen asioita, keskusteluun kaivataan myös tiedeyhteisöjen sanaa.

Tiedeyhteisöjen vetäytymisen taustalla voi olla luottamus siihen, että ÄOL ja kasvatustieteellisten tiedekuntien henkilöstö hoitavat varsinaiset äidinkielen opetukseen liittyvät asiat. Ehkä didaktiikan apulaisprofessorit ja lehtorit sekä normaalikoulujen opettajat on nähty alan spesialisteina, joiden kentälle ei ole haluttu hypätä. Kuitenkin suomen kielen ja kirjallisuuden laitosten mukanaolo opetusta pohdittaessa on äärettömän tärkeää. Nämä yksiköt tuottavat uutta tietoa, josta ollaan kiinnostuneita ja johon luotetaan.

Peruskoulun ja lukion äidinkielen opetuksen sekä yliopistojen vieraantuminen konkretisoitui minulle viime kesänä Lappeenrannassa äidinkielen opettajien seminaarissa. Opetusneuvos Pirjo Sinko opetushallituksesta esitteli suomen kielen laitosten kommentteja uusista äidinkielen opetussuunnitelmista. Lähes poikkeuksetta lausunnot olivat äidinkielen opettajasta kuultuna vahakantaisuuden huippuja: äidinkieli ei saisi keskittyä viestintätaitoihin, vaan kielen ja kieliopin on oltava etusijalla! Nämä lausunnot olivat selviä merkkejä siitä, mihin suuntaan äidinkielen opetus on edennyt, millainen käsitys yliopistoilla on äidinkielen opetuksesta ja miten koulun ja yliopiston keskusteluyhteys on käynyt kovin hataraksi. Lausunnoista kuuluu läpi, että suomen kielen laitokset eivät ole ottaneet kovinkaan vakavasti yhteiskunnallista vaati-

musta. Pikemminkin halutaan ensisijaisesti vaikuttaa siihen, millaiset pohjatiedot pitäisi olla tulevilla suomen kielen opiskelijoilla. Kieltä ei siis ole nähty jokaisen koululaisen elämänhallinnan näkökulmasta.

Koulun ja yliopiston pitäisi lähteä uudestaan luomaan ja kasvattamaan puheväljään. Vesa Koiviston mielestä fennisteillä on edelleen myös jonkinlainen yhteiskunnallinen tehtävä, johon kuuluu sellaisten suomalaisten yhteiskunnan ilmiöiden selittäminen, jotka ovat tavalla tai toisella kytköksissä kieleen. Tällaiseen rooliin tarvitaan hänen mukaansa mahdollisimman laaja-alaisia kulttuuri-ihmisiä. Sama tehtävä ja samat vaatimukset on myös äidinkielen opetuksella. Koulun ja yliopiston tehtäväalue on yhtäläinen, joten kentällä pitäisi osoittaa asiantuntemusta yhdessä tuumin. Esimerkiksi nykyisessä koulupoliittisessa uudistuksessa ÄOL:n huoli kohdistuu ensisijaisesti oman kieleemme ja kulttuurimme vaalimiseen; työvoimapolitiittinen näkökulma on huomattavasti sekundaarimpi.

Olisi tarpeellista kuulla, millaisena tiedeyhteisöjen edustajat pitävät äidinkielenopetuksen merkitystä yksilölle ja yhteiskunnalle. Lähivuosina joudutaan keskustelemaan syvästi muun muassa siitä, miten koulu ottaa huomioon kuvallisen kulttuurin. Tässä keskustelussa äidinkielen opetuksen on otettava omalta osaltaan hyvin vahvasti kantaa: kuinka merkityksellisen roolin kuvalliset tekstit saavat äidinkielen tavoitteissa ja sisällöissä. Samoin esimerkiksi hypertekstin ja hypermedian tulo vaativat perusteellista pohdintaa. Koska painetun lineaarisen tekstin rakenne on rikkoutumassa, joudutaan lukemisen ja kirjoittamisen olemus miettimään uudella tavalla.

Kentällä on kasvava paine siihen, että suomen kielen, kirjallisuuden, puheviestinnän ja kasvatustieteen rinnalle on äidinkielen opettajien peruskoulutuksessa lisättävä kuvaa ja medioita tutkivaa opetusta. Todennäköisesti opintokokonaisuuksiin on piakkoin sovittava approbaturin verran opintoviikkoja mediakasvatuksen opiskeluun. Opinnot eivät saa jäädä pelkästään opiskelijoiden valittavaksi, koska uusi valtakun-

nallinen opetussuunnitelma edellyttää äidin-kielen opetuksessa medioiden käsittelyä.

Vesa Koivisto korostaa kirjoituksessaan kommunikaation ja yhteistyön merkitystä tieteenteossa. Yhtä lailla kommunikaatio ja yhteistyö tiedeyhteisön sekä kentän välillä on tärkeää. Yksi hyvä keskustelufoorumi voisi olla Virittäjä. Toimittajien lupaukset uudenaikaisesta Virittäjästä antavat toivoa siitä, että Virittäjä ja sitä kautta yliopistoyhteisöt ovatkin ehkä kiinnostumassa koulusta. Virittäjän olisi luontevaa asettaa keskustelevalle tiedejulkaisuksi jo aiemman perinteensä vuoksi: vielä 80-luvun alussa lehdesä arvioitiin esimerkiksi oppikirjoja. Virittäjän asemaa ÄOL:n Virke-lehden rinnalla on mielestäni helppo vahvistaa, koska Virke edelleenkin on ammattilehti, vaikka sen toimituslinja on muuttunut yhä yleistieteellisemmän aikakauslehden suuntaan. Virittäjä voisi toimia suomen kielen tutkimuksen osalta opettajien täydennyskouluttajana sekä toisaalta julkaisuna, jossa kentän ääni välittyisi yliopistoihin.

Mitä toivon?

Koiviston ehdotus fennistiikan valtakunnallisesta suunnittelu- tai seuruuryhmästä on kannatettava. Yhdeksi alueekseen ryhmä voisi ottaa äidinkielen opetuksen ja opettajan koulutuksen pohtimisen. Tiivis yhteistyö Äidinkielen opettajain liiton kanssa lähentäisi varmasti äidinkielen opetusta ja yliopisto-opetusta sekä tutkimusta. Näin kenttä ja yliopisto pääsisivät keskusteluyhteyteen, joka johtaisi opetuksen kehittämiseen.

Kannatettava on myös ajatus laitosten työnjaosta. Yksi tai kaksi yksikköä voisi reilusti keskittyä äidinkielen opetuksen, lähinnä lukemisen ja kirjoittamisen, tutkimukseen. Tällöin suomen kielen laitos ja muut ainelaitokset, opettajainkoulutuslaitos ja paikallinen normaalikoulu voisivat kasvattaa todelliseksi äidinkielen opetuksen asian-
tuntemuskeskuksiksi. Tämän ei kuitenkaan tarvitsisi merkitä sitä, että aineenopettajien koulutus muista yksiköistä vähenisi. Ky-

seessä olisi tutkimuksen keskittyminen ja voimavarojen kohdentaminen.

Muutaman vuoden kuluessa on käsittääkseni avautumassa eri puolilla Suomea useita suomen kielen professuureja ja apulaisprofessuureja. Siihen vaiheeseen mennessä fennistiikan »tilaa» on ollut pakko pohtia. Ehdotan pohdittavaksi, että kaikkia professuureja ei täytetä entisiin ehdoin ja erikoisaloin. Vaikka laitosten kesken ei päättäisikään työnjakoon, on aika saada myös Suomeen lukemisen ja kirjoittamisen professuurit, joiden tieteellinen tausta on kieli-
tieteellinen eikä kasvatustieteellinen. Tällä toimella luodaan äidinkielen opetuksen tarvitsemää tutkimusta ja vahvistetaan suomen kielen laitosten yhteiskunnallista roolia.

LASSE KEMPPAINEN

Millaista kielentuntemusta koulussa ja suomen kielen laitoksissa tulisi opettaa?

Rajankäyntiä formaalisen ja funktionaalisen äidinkielen opetuksen välillä on käyty jo yli 20 vuotta. Silloin vahvasti äidinkielen opetuksen etulinjassa kulkeneiden on vaikea uskoa väitteitä, että kielentuntemuksen opetus kouluissa on edelleen ns. perinteisen kieliopin sekä oikeakielisyyden kannalla. Eikä se totisesti kaikkialla olekaan. Mutta liian monissa kouluissa ilmeisesti on, sillä täytyyhän arvostelun takana jotakin totuutta olla. Kuitenkin 1970-luvun alussa koulu-
jemme kielentuntemuksen opetusta ravisteli suuri murros, jota nimitysten muutoskin kuvastaa: kielioppi on keskeisesti kielen rakenteisiin ja niiden opetukseen keskittynyttä, kielentuntemus tuo rakenteiden rinnalle kielitiedon uudenaikaiset painotukset ja ohjauksen kielenkäyttötaitojen hallintaan. Mutta kävikö uuden ajattelun samoin kuin lyriikan modernismin 1920-luvulla tulenkantajien aikana: klassinen perinteinen ly-